

УДК 342.733

С. М. Гусаров

ЗАКОНОДАВСТВО УКРАЇНИ ПРО ВИЩУ ОСВІТУ ТА АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЙОГО РОЗВИТКУ

Здійснено аналіз змісту законодавства України про вищу освіту та проблем його розвитку, сформульовано пропозиції щодо розробки концепції реформування вищої освіти в Україні.

Ключові слова: вища освіта, законодавство, розвиток.

Інтенсифікація сучасного процесу розвитку людської цивілізації супроводжується численними економічними, політичними, військовими, соціальними проблемами і негараздами, що даються взнаки як на рівні окремих регіонів, територій, так і на рівні континентів, світу в цілому. Їх перебіг яскраво демонструє, що здатність будь-якого суспільства та будь-якої держави протистояти цим викликам часу істотним чином залежить і від особистих якостей окремої людини, і від характеристик соціальних груп – родини, громади, суспільства. Більш конкретно це залежить від їх підготовленості (знань, умінь, навичок) протистояти цим проблемам і негараздам, долати їх та забезпечувати продовження процесів розвитку в усіх сферах життя суспільства й діяльності держави.

Аналіз історичного процесу розвитку людства свідчить, що провідним засобом забезпечення підготовки особи, наділення її відповідними знаннями, вміннями й навичками була, є і буде освіта та освітня діяльність. І це не випадково, адже саме вони є визначальною умовою створення надійного фундаменту для формування особистості, яка здатна виготовляти й користуватися сучасними досягненнями людства, забезпечувати їх своєчасне оновлення. На сучасному етапі розвитку суспільства освіта, безумовно, посідає одне з перших місць серед факторів розвитку людства. Це пов'язано з переходом цивілізації до стадії формування інформаційного суспільства. Якщо вчасно не вжити заходів, то Україні може не знайтися серед розвинутих країн світу місця [1].

Проблемам розвитку вищої освіти у вітчизняній літературі присвячено чимало уваги, зокрема у працях В. Д. Бондаренка, Л. В. Губерського, С. В. Ківалова, В. Г. Кременя, М. Н. Курка, В. Я. Тація, Р. В. Шаповала та інших авторів. Проте ця проблема залишається актуальною, особливо зважаючи на те, що новий Закон України «Про вищу освіту» досі не прийнято. Тому метою цієї статті є визначення актуальних завдань розвитку законодавства про вищу освіту в Україні.

Одним із провідних завдань, які покладаються на сучасну державу, є опрацювання адекватної змінюваним умовам концептуальної моделі національної системи освіти та здійснення освітньої

діяльності, формування нової парадигми освітніх процесів. Вирішення цього завдання має бути спрямоване не тільки на належне забезпечення конституційних прав особи, вільний розвиток особистості та права на освіту. Воно також має враховувати необхідність виконання визначених у ст. 10 Закону України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» [2] основ внутрішньої політики в гуманітарній сфері, зокрема, щодо нарощення освітнього потенціалу України, удосконалення системи освіти та її якості, підвищення ролі вищої освіти і науки як фундаменту становлення в Україні ефективної «економіки знань» тощо.

З цього приводу слід зазначити, що вирішення цього та низки інших завдань в освітній сфері неможливе без їх належного правового опосередкування. Це є не лише відображенням сутності нашої держави як правової. Насамперед, це зумовлено тим, що право здатне виступати засобом упорядкування відносин стосовно освіти й освітньої діяльності та надавати їхньому розвитку й існуванню визначеності та стабільності. Відповідно, є всі підстави вести мову про те, що опрацювання нової концептуальної моделі національної системи освіти та здійснення освітньої діяльності, формування нової парадигми освітніх процесів нерозривно пов'язане з оновленням і, в певній частині, докорінною зміною законодавства України про вищу освіту.

Як свідчить аналіз чинних нормативно-правових актів, які регламентують питання вищої освіти в Україні, правовому регулюванню цієї сфери властиві два основних недоліки. По-перше, це певна неузгодженість між програмними документами, законами і підзаконними нормативно-правовими актами, що позбавляє законодавство у цій сфері концептуальної завершеності та спрямованості на досягнення спільної мети – удосконалення системи та якості освіти. По-друге, це неналежна, а іноді така, що суперечить «духу» та «букві» закону практична реалізація положень відповідних нормативно-правових актів, що має своїм наслідком неефективність самого правового регулювання, обмеження або навіть порушення прав учасників навчально-виховного процесу.

Слід зазначити, що у своєму взаємозв'язку ці недоліки спричиняють основні проблеми вищої освіти, ускладнюючі виконання нею її основного призначення – створення умов для самореалізації особистості, забезпечення потреб суспільства й держави у кваліфікованих фахівцях, нарощення освітнього потенціалу України, створення системи якісної освіти.

Звісно, можна заперечувати, що більшість недоліків сучасної вищої освіти та освітньої діяльності пов'язана із вкрай недостатнім фінансуванням цієї сфери з боку держави, наслідками дії політичної, соціальної та економічної кризи. Але, на нашу думку, це лише фактори впливу, нехай і негативні, адже з моменту здобуття Україною незалежності ми змогли не тільки зберегти, а й примножити освітній та науковий потенціал нашої країни, забезпечити

функціонування загальної середньої, вищої та післядипломної освіти. Тому основним чинником, який або забезпечує, або унеможливує надання якісних освітніх послуг, що відповідають сучасним вимогам, є, власне, будова та зміст освіти, концепція освітньої діяльності, що існують та реалізуються в конкретній країні. Відповідно, є всі підстави для констатації того, що саме від повноти та всебічності їх відображення в нормативно-правових актах залежить здатність вищої освіти виконати її призначення. Адже саме завдяки правовому опосередкуванню відповідні явища отримують визнання як суспільно важливі, гарантуються та забезпечуються державою. Слід погодитися з Р. В. Шаповалом, що участь вітчизняної системи освіти у перетвореннях має бути спрямована лише на її розвиток, набуття нових якісних ознак, а це можливо лише шляхом проведення модернізації нормативно-правової бази освітньої діяльності та створення програми послідовного зближення її з європейським освітнім і науковим простором [3].

Слід наголосити, що чинний Закон України «Про вищу освіту», прийнятий ще у 2002 році [4], в наш час не повною мірою відповідає завданням приведення національної системи вищої освіти у відповідність до європейських вимог і потребам розвитку суспільства.

Зокрема, потребують осмислення і відповідно наповнення новим змістом такі питання, як сфера дії Закону; організація управління у сфері вищої освіти, насамперед з точки зору демократизації управління вищими навчальними закладами, забезпечення їх автономії; структура вищої освіти; організація підготовки наукових і науково-педагогічних працівників; особливості вищих навчальних закладів з особливими умовами навчання, до яких належать вищі навчальні заклади системи МВС України; стандарти вищої освіти; діяльність органів студентського (курсантського) самоврядування; зовнішнє незалежне оцінювання знань та умінь осіб, які бажають здобувати вищу освіту на основі повної загальної середньої освіти; основні засади практичної підготовки; умови праці педагогічних і науково-педагогічних працівників тощо.

Отже, як бачимо, актуальною та найбільш важливою проблемою розвитку законодавства України про вищу освіту слід визнати потребу в його реформуванні. Останнє має здійснюватися у напрямку подолання зазначених вище недоліків, а також надання системі освіти здатності протистояти вказаним негативним факторам впливу (політичним, соціальним, економічним). Зокрема, висновок щодо необхідності саме реформування законодавства України про вищу освіту підтверджується тією діяльністю, яка мала місце й продовжує реалізовуватися з боку Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України, Комітету Верховної Ради України з питань науки і освіти, інших зацікавлених державних та недержавних учасників освітньої діяльності щодо прийняття нового законодавства у цій сфері. Саме такий підхід, на думку авторів проекту

Закону України «Про вищу освіту» [5], забезпечить якісніше правове регулювання відносин у сфері вищої освіти, створення єдиного освітнього простору в державі, інтеграцію вищої школи України в європейський простір вищої освіти, розширення доступу до здобуття вищої освіти громадянами України та автономію вищих навчальних закладів [6]. З цією думкою, як уявляється, слід погодитися.

Разом із тим, зазначений законопроект викликав у суспільстві великий резонанс, його громадське обговорення триває й досі. Зважаючи на його деякі проблемні питання, на даний момент цей законопроект відкликано для доопрацювання.

Щодо реформи вищої освіти, то вона повинна мати комплексний і системний характер, забезпечувати права усіх учасників навчально-виховного процесу, інтереси суспільства й держави. Наприклад, чинний Закон України «Про вищу освіту» встановлює право громадян на отримання другої вищої освіти виключно на оплатній основі. Тим самим громадянин фактично позбавляється можливості реалізації конституційного права на безоплатну вищу освіту у випадку, якщо він уже отримав першу освіту за власні кошти. Не вирішено зазначене питання і у згаданому законопроекті.

Історія прийняття нового Закону України «Про вищу освіту» дозволяє зробити висновок, що реформування вищої школи має відбуватися на основі концепції, яка увібрала б у себе всі позитивні моменти раніше розроблених програмних документів в освітній сфері (Державної національної програми «Освіта» («Україна XXI століття»), рекомендацій парламентських слухань «Про стан і перспективи розвитку вищої освіти в Україні» від 4 червня 2004 р., Національної доктрини розвитку освіти, Державної програми розвитку вищої освіти на 2005–2007 рр., Концепції Державної програми розвитку освіти на 2006–2010 рр. та низки інших).

Додатково слід зазначити, що в процесі опрацювання цієї концепції необхідно врахувати, зокрема, такі моменти:

- вдосконалення вищої освіти неможливе без відповідного вдосконалення її основи – середньої школи, змісту форм і методів навчального процесу щодо формування базових навичок та вмінь особи, адже саме на цьому етапі реалізації права на освіту забезпечується всебічний розвиток дитини як особистості, має місце визначення й закріплення її схильностей, здібностей, талантів, відбувається її трудова підготовка і професійне самовизначення;

- основою реформування вищої освіти має бути визнано ідею створення такого освітнього процесу та змісту, рівня і обсягу освіти, котрі б забезпечували право кожної людини на вільний, але при цьому всебічний розвиток її особистості, якісну та ефективну освіту, сприяли б нарощенню освітнього потенціалу України;

- вимагає своєї уніфікації, а в окремих випадках взагалі розробки та приведення у відповідність до сучасних вимог система державних стандартів вищої освіти за всіма напрямками підготовки

та освітньо-кваліфікаційними рівнями, адже це не тільки сприятиме об'єднанню освітнього простору України, а й забезпечить можливість підготовки конкурентоспроможних фахівців світового рівня;

- існує нагальна потреба в посиленні вимог до освітніх послуг, що надаються вищими навчальними закладами, до рівня, обсягу та якості обіцяних такими закладами й визнаних державою як стандарти вищої освіти. Невідповідність освітніх послуг встановленим вимогам, а наданої освіти – державним стандартам вищої освіти є безумовною підставою для зупинення діяльності вищого навчального закладу (позбавлення його ліцензії) та вирішення питання щодо відшкодування «ошуканим» особам, інакше їх і не назвеш, завданої їм шкоди (моральних і матеріальних збитків);

- вирішення потребує також проблема створення дієвого та прозорого механізму фінансування діяльності вищих навчальних закладів як з боку держави, так і за рахунок їх позабюджетної діяльності. Такий механізм повинен сприяти захисту автономії вищих навчальних закладів, забезпечувати можливість інноваційного розвитку та підтримувати їх конкурентоспроможність у сфері надання освітніх послуг;

- навчальним закладам має бути реально забезпечено роль центрів просвітницько-наукового життя країни.

Підсумовуючи сказане, слід наголосити, що такий підхід до реформування вищої освіти повинен бути реалізований комплексно та системно на основі окремої концепції. Метою цієї концепції, як і в цілому реформування освітньої сфери, слід визнати підняття освіти та освітньої діяльності на істотно новий рівень їх функціонування, формування нової парадигми освітніх процесів, в межах якої вони будуть визнані державою за основу її розвитку. В цій концепції освіта та освітня діяльність повинні сприйматися та визнаватися державою засобом формування культурної, духовної та інтелектуальної сфер сучасного покоління громадян України, яке здатне діяти творчо, виробляти нове знання, користуватися ним, забезпечувати його своєчасне оновлення, тим самим забезпечуючи інноваційний характер розвитку суспільства й держави, виступати чинником зміцнення суверенітету та незалежності нашої країни.

Список використаних джерел: 1. Курко М. Н. Роль вищої освіти в умовах становлення правової держави / М. Н. Курко // Форум права. – 2010. – № 2. – С. 224–230 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2010-2/10kmncpd.pdf>. 2. Про засади внутрішньої і зовнішньої політики : закон України від 01.07.2010 № 2411-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2010. – № 40. – Ст. 527. 3. Шаповал Р. В. Правове регулювання освіти в Україні / Р. В. Шаповал // Форум права. – 2011. – № 1. – С. 1110–1115 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2011-1/11srnovu.pdf>. 4. Про вищу освіту : закон України від 17.01.2002 № 2984-III // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 20. – Ст. 134. 5. Проект Закону України «Про вищу освіту» від 28.12.2011 [Електронний ресурс]. –

Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?pf3511=42241.
6. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про вищу освіту» від 28.12.2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?pf3511=42241.

Надійшла до редколегії 17.01.2013

Гусаров С. Н. Законодательство Украины о высшем образовании и актуальные проблемы его развития

Осуществлен анализ содержания законодательства Украины о высшем образовании и проблем его развития, сформулированы предложения относительно разработки концепции реформирования высшего образования в Украине.

Ключевые слова: высшее образование, законодательство, развитие.

Gusarov S. M. A legislation of Ukraine about higher education and the issues of the day of its development

The analysis of maintenance of legislation of Ukraine about higher education and problems of its development is carried out, suggestions are formulated in relation to development of conception of reformation of higher education in Ukraine.

Keywords: higher education, legislation, development.

